

Aardewerk van de Michelsberg-cultuur uit Brunssum (prov. Limburg, NL)

Erik DRENTH

1. Inleiding

In november 2013 is door het archeologische bedrijf ADC ArcheoProjecten een opgraving uitgevoerd op een terrein ten noorden van de Oude Amstenraderweg en ten oosten van de Akkerweg te Brunssum, gesitueerd in de Nederlandse provincie Limburg (Geerts & Veldman, 2015). De reden daartoe was de geplande aanleg van een autoweg ('buitenring') om Parkstad Limburg, dat wil zeggen (het grondgebied van) het bestuurlijke samenwerkingsverband in Zuidoost-Limburg tussen de gemeenten Heerlen, Kerkrade, Landgraaf, Brunssum, Voerendaal, Simpelveld en Beekdaelen. Tijdens het onderzoek in kwestie zijn voornamelijk Romeinse relicten aan het licht gekomen. Ze vertegenwoordigen de randzone van een villaterrein gelegen op de löss. Tot de overige archeologische resten behoort onder meer een kleine hoeveelheid handgevormd aardewerk van de Michelsberg-cultuur, dat hier nader voorgesteld zal worden. Eerder is dit reeds gedaan in het opgravingsverslag (Drenth, 2015). De kans is echter groot dat deze bijdrage ondergesneeuwd is – en daarmee door velen onopgemerkt en niet gelezen is – in de niet aflatende stroom van rapporten die de commerciële archeologie aflevert. Aardewerk van de Michelsberg-cultuur uit Nederland is echter tot nu toe onvoldoende gepubliceerd. Vandaar dat de auteur heeft besloten de onderhavige vondsten uit Brunssum hier nogmaals voor het voetlicht te brengen.

Het aardewerk in kwestie is tevoorschijn gekomen uit S3.4, een kuil met steile wanden en een vlakke bodem. Het grondspoor had in het opgravingsvlak een diameter van 1 m en een (rest)diepte van 30 cm (Geerts & Veldman, 2015: 27 en afb. 4.4). In de vulling van de kuil zijn spikkels houtskool en verbrand leem waargenomen. Tevens zijn twee stuks natuursteen van kwartsitisch zandsteen en wit zandsteen aangetroffen, die als combinatiewerktuigen zijn getypeerd (Melkert, 2015: 81-83). Melkert (2015: 82) omschrijft de gebruikssporen van het eerstgenoemde exemplaar, dat 15,5 x 10 x 5,5 cm meet en verbrand is, als volgt: "Het grondvlak is een breukvlak, het zichtvlak dakvormig. Dit laatste heeft zowel afgeslepen zones als een ruwe, verdiepte zone in het midden. Daarnaast zijn op de ribben van de steen klopdellen en klopputjes te zien met de grootste concentratie op de plek waar drie ribben bij elkaar komen." Het andere werktuig heeft als afmetingen 11,2 x 4,4 x 4,2-3 cm en is eveneens verbrand. Ook dit voorwerp kent diverse gebruikssporen, want het bezit een "... concaaf uitgeslepen zichtvlak met enkele klopdellen en twee platgeslepen zijvlakken. Daarvan heeft het ene zijvlak zowel ruwe als afgeslepen zones, terwijl het andere voor de ene helft heel plat is geslepen met slechts enkele klopputjes en voor de andere helft bedekt is met klopputjes" (*Ibidem*: 82-83).

Tijdens de onderhavige opgraving zijn enkele vuurstenen artefacten, waaronder een *Flint-Ovalbeil* en een spitskling (beide van vuursteen van het type Rijckholt), die (waarschijnlijk) eveneens toegewezen moeten worden aan de Michelsberg-cultuur (zie voor meer informatie over dit vuursteen Machiels, 2015). Ze zijn evenwel niet

in de directe omgeving van de kuil met het Michelsberg-aardewerk ontdekt. Zo lag de vuurstenen bijl hemelsbreed op ruim 85 m afstand. De vraag rijst dan ook of er een direct verband bestaat tussen het vuursteen en de kuil. Een antwoord op die vraag is lastig te geven, hetgeen vanzelfsprekend de duiding van deze ontdekkingen in termen van het type site bemoeilijkt. Bijgevolg zijn de hier besproken keramische vondsten multi-interpretabel. Ze zouden bijvoorbeeld nederzettingsafval kunnen zijn of een rituele depositie.

2. Beschrijving van het aardewerk

Uit S3.4 zijn 45 onversierde scherven van handgevormd aardewerken vaatwerk afkomstig, die samen ca. 1.197 g wegen. Verscheidene exemplaren konden aaneengepast worden, maar dit heeft niet geleid tot (archeologisch-) complete potten; na *refitting* blijven vijftien eenheden ofwel potfragmenten over. Wel leren het aaneenpassen van de scherven en een analyse van hun intrinsieke eigenschappen dat het hoogstwaarschijnlijk de restanten van twee potten zijn.

Aan de eerste pot kunnen drie fragmenten worden toegeschreven. Twee daarvan hebben als kenmerk een horizontaal subcutaan doorboord oor, dat ca. 2,5 cm lang is (Fig. 1). Hoewel het algehele potprofiel niet overgeleverd is, lijkt het nauwelijks twijfel dat deze oren de grootste buikomvang gesierd hebben. De (buiten)diameter daarvan is naar schatting ca. 20 cm geweest. Twee van de onderhavige scherven kunnen in elk geval als secundair verbrand worden bestempeld. Zij zijn voor een deel volledig geoxideerd. De buitenzijde van het derde aardewerkfragment is ten dele bedekt door haarscheuren, die eveneens wijzen op blootstelling aan hitte. De buitenkant is gevlekt met lichtere en donkere delen, de kern is donker en de binnenzijde overwegend licht. Deze kleuropbouw indiceert dat de pot in zuurstofrijke omstandigheden is gebakken (dan wel afgekoeld), waarbij zowel de buiten- als binnenzijde is geoxideerd (zie in dit verband Rye, 1988: 114-118). De gemiddelde wanddikte is 6 mm. Als verschrallingsmiddelen zijn aan de klei chamotte (grootste zichtbare partikel 3 mm), kwartsgruis (grootste zichtbare partikel 5 mm) en zand toegevoegd; bij het laatstgenoemde materiaal moet aangetekend worden dat dit ook een inherent bestanddeel van de gebruikte grondstof kan zijn. De verschraling steekt

Fig. 1 – Twee wandscherven, elk met een subcutaan doorboord oor van dezelfde pot, hoogstwaarschijnlijk een *Ösenkranzflasche*. De nummers in de figuur zijn het vondstnummer. Foto ADC ArchoProjecten.

nergens uit de wand, die zowel aan de buiten- als binnenzijde glad is. Wel zijn plaatselijk verweerde plekken aanwezig. Het is daarom mogelijk dat het oppervlak oorspronkelijk gepolijst was en dat door postdepositionele processen degradatie is opgetreden. Gelet op de breukpatronen is er een gerede kans dat de pot uit rollen klei is opgebouwd, met schuine aanhechtingen tussen de verscheidene componenten (zogenoemde N-voegen; zie voor meer informatie Louwe Kooijmans, 1980: 136 en fig. 10).

Van de tweede pot is vermoedelijk eveneens (vooral) het buikgedeelte (inclusief de zone nabij de bodem) overgeleverd. Naar het zich laat aanzien, lag de (buiten)diameter van dit potdeel tussen ca. 35-40 cm. De gemiddelde wanddikte is 9-10 mm. De buiten- en binnenzijde zijn (overwegend) licht, de kern is donker. Dit suggereert eenzelfde soort bakomstandigheden als in het geval van het hierboven beschreven vaatwerk. Ook de vershraling is hetzelfde, met dien verstande dat zowel chamotte als het vergruisde kwarts iets groter van formaat is. Het grootste zichtbare partikel meet achtereenvolgens 7 mm en 8 mm. Een andere overeenkomst is dat de vershraling niet door het oppervlak steekt. Zowel de buiten- als binnenzijde is te karakteriseren als glad tot gepolijst, met her en der lichte sporen van verwerking. Noemenswaardig is voorts dat op de binnenzijde plaatselijk een donker, ten dele glimmend residu zichtbaar is. Op een van de fragmenten is een vergelijkbaar (niet-glimmend) residu waarneembaar op de buitenzijde. De breuken verraden een opbouw van de pot uit *coils* ofwel rollen klei die schuin aaneengehecht zijn (N-voegen).

3. Datering en culturele toewijzing

Op basis van bovenstaande kenmerken kan het aardewerk tot de Michelsberg-cultuur uit het Midden-Neolithicum A worden gerekend (zie bijvoorbeeld Lüning 1967; Schreurs 2005, 304 en fig. 2). Tot deze archeologische cultuur behoren onder meer *Ösenkranzflaschen*¹ (Fig. 2). Naar het zich laat aanzien, behoort een van de twee potten uit S3.4 tot dit type en wel het exemplaar met de subcutaan doorboorde oren². Het gegeven dat de oren op de grootste buikomvang zijn aangebracht, maakt het mogelijk S3.4 en zijn inhoud binnen de Michelsberg-cultuur nader te dateren. Want zoals uit de studie van Höhn (2002: 175 en afb. 169) blijkt, is deze positie, waarbij de oren relatief hoog geplaatst zijn, typisch voor haar fasen 1 tot en met (het prille begin van) 3a. Deze fasen corresponderen met de fasen I tot en met IIIa van Lüning, op wiens pionierswerk Höhn voortborduurde; zij onderscheidt in totaal elf fasen voor de Michelsberg-cultuur, terwijl Lüning deze cultuur in vijf (hoofd)fasen opdeelt. De absolute ouderdom van deze tijdsspanne (tot en met het einde van III!) is volgens Lanting & van der Plicht (1999/2000: 7-12) ca. 4200-3870 v. Chr; zij dateren de fasen I tot en met III achtereenvolgens van ca. 4200-4075, ca. 4075-3950 en ca. 3950-3870 v. Chr.

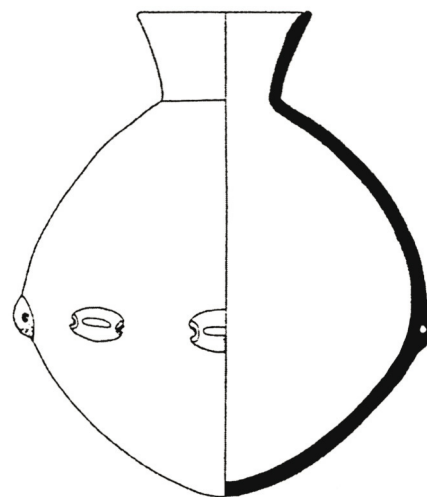

Fig. 2 – Voorbeeld van een *Ösenkranzflasche*. Bron: Grund, 2008.

1. Lüning (1967: 39) vermeldt in zijn monografische studie dat de hoogte van de *Ösenkranzflaschen* varieert van 21,5 cm tot en met ca. 37 cm. Een incompleet exemplaar - de bodem ontbreekt - uit Heerlen-Schelsberg (prov. Limburg, Nederland) is in elk geval groter dan 31,5 cm (Schreurs & Brounen, 1998: fig. 10).

2. De tweede pot uit S3.4 zou, gelet op de afmetingen, in het bijzonder de buikdiameter, een voorraadspot kunnen zijn (zie Lüning, 1967: speciaal 32-38; hij spreekt van *Vorratsgefäß*). Benadrukt moet worden dat dit label een typologisch en geen functioneel etiket is. Want het donkere residu dat kleeft aan het oppervlak van het vaatwerk in kwestie getuigt mogelijk van een gebruik als kookgerei. Voorraadspotten zijn binnen de Michelsberg-cultuur niet gebonden aan een specifieke fase (Höhn, 2002: 175 en afb. 166).

Dankwoord

Voor de totstandkoming van deze bijdrage wil de schrijver drs. F. T. S. Brounen (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort) en drs. S. Kusters (Provinciaal Depot Bodemvondsten Limburg, Heerlen) bedanken.

Bibliografie

- DRENTH E., 2015. Prehistorisch aardewerk. In: Geerts R. C. A. & Veldman H. A. P. (red.), *Ambachten en agrarische activiteiten aan het Amstenraderveld. Een archeologische opgraving van de periferie van een Romeins villaterrein aan de Buitenring Parkstad vindplaats 16 (gemeente Brunssum)*, ADC Rapport, 3885, ADC ArcheoProjecten, Amersfoort: 44-45.
- GEERTS R. C. A. & VELDMAN H. A. P. (red.), 2015. *Ambachten en agrarische activiteiten aan het Amstenraderveld. Een archeologische opgraving van de periferie van een Romeins villaterrein aan de Buitenring Parkstad vindplaats 16 (gemeente Brunssum)*. ADC Rapport, 3885, ADC ArcheoProjecten, Amersfoort.
- GRUND C., 2008. *Die Michelsberger Kultur. Studien zur Chronologie*. Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde, 12, Verlag Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn.
- HÖHN B., 2002. *Michelsberger Kultur in der Wetterau*. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, 87, Verlag Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn.
- LANTING J. N. & VAN DER PLICHT J., 1999/2000. De ¹⁴C-chronologie van de Nederlandse pre- en protohistorie, III: Neolithicum. *Palaeohistoria*, 41/42: 1-110.
- LOUWE KOOIJMANS L. P., 1980. De midden-neolithische vondstgroep van Het Vormer bij Wijchen en het cultuurpatroon rond de zuidelijke Noordzee circa 3000 v. Chr. *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden*, LXI: 113-208.
- LÜNING J., 1967 (1968). Die Michelsberger Kultur. Ihre Funde in zeitlicher und räumlicher Gliederung. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 48/1967: 1-350.
- MACHIELS R., 2015. Vuursteen. In: Geerts R. C. A. & Veldman H. A. P. (red.), *Ambachten en agrarische activiteiten aan het Amstenraderveld. Een archeologische opgraving van de periferie van een Romeins villaterrein aan de Buitenring Parkstad vindplaats 16 (gemeente Brunssum)*, ADC Rapport, 3885, ADC ArcheoProjecten, Amersfoort: 97-99.
- MELKERT M. J. A., 2015. Natuursteen. In: Geerts R. C. A. & Veldman H. A. P. (red.), *Ambachten en agrarische activiteiten aan het Amstenraderveld. Een archeologische opgraving van de periferie van een Romeins villaterrein aan de Buitenring Parkstad vindplaats 16 (gemeente Brunssum)*, ADC Rapport, 3885, ADC ArcheoProjecten, Amersfoort: 79-96.
- RYE O. S., 1988. *Pottery technology. Principles and reconstruction*. 2^e druk, *Manuals on archeology*, 4, Taraxacum, Washington.
- SCHREURS J., 2005. Het Midden-Neolithicum in Nederland. In: Deeben J., Drenth E., van Oorsouw M.-F. & Verhart L. (red.), *De steentijd van Nederland*, *Archeologie*, 11/12, Stichting Archeologie, Meppel: 301-332.
- SCHREURS J. & BROUNEN F., 1998. Resten van een Michelsberg aardewerk op de Schelsberg te Heerlen. Een voorlopig bericht. *Archeologie in Limburg*, 76: 21-32.

Abstract

This paper discusses pottery of the Michelsberg Culture that was found in a pit during an excavation at Brunssum in the Dutch province of Limburg. The 45 sherds discovered represent in all likelihood two incomplete vessels, one of them most probably an *Ösenkranzflasche*. On typological grounds the pottery can be dated somewhere between c. 4200-3870 BC.

Keywords: Brunssum, prov. Limburg (NL), pottery, *Ösenkranzflasche*, Michelsberg Culture, Neolithic.

Samenvatting

Dit artikel bespreekt aardewerk van de Michelsberg-cultuur dat bij een opgraving te Brunssum (provincie Limburg, NL) uit een kuil tevoorschijn is gekomen. De 45 scherven die zijn ontdekt, zijn hoogstwaarschijnlijk afkomstig van twee incomplete potten; een daarvan is naar alle waarschijnlijkheid een *Ösenkranzflasche*. Op typologische gronden kan het onderhavige aardewerk ergens tussen ca. 4200-3870 v. Chr. worden gedateerd.

Trefwoorden: Brunssum, prov. Limburg (NL), aardewerk, *Ösenkranzflasche*, Michelsberg-cultuur, Neolithicum.

Erik DRENTH
4, Torenstraat
NL – 3811 DJ Amersfoort
drenth.erik@gmail.com

Informationsheft herausgegeben von
Informatieblad uitgegeven door
Bulletin d'information édité par

S t u d i a P r a e h i s t o r i c a
B e l g i c a
L i è g e - B r u s s e l s - L e u v e n

Tervuren 39 2019

N O T A E
P R A E H I S T O R I C A E

39ste Prehistoriedag
39. Tag der Ur- und Frühgeschichte
39ème Journée de Préhistoire
Tervuren - 14.12.2019

F N R S C o n t a c t g r o e p
« P r e h i s t o r i e »
K o n t a k t g r u p p e F N R S
« U r - u n d F r ü h g e s c h i c h t e »
G r o u p e d e C o n t a c t F N R S
« P r é h i s t o i r e »

Organisation

R o y a l M u s e u m f o r C e n t r a l A f r i c a
S e c t i o n o f P r e h i s t o r y & A r c h a e o l o g y
A l e x a n d r e L i v i n g s t o n e S m i t h
& E l s C o r n e l i s s e n
B E - 3 0 8 0 T e r v u r e n
w w w . a f r i c a m u s e u m . b e

Koördination / Coordination / Coördinatie

Philippe Crombé
Marc De Bie
Ivan Jadin
Veerle Rots
Michel Toussaint
Philip Van Peer

Printed in 2019

I S S N 0 7 7 4 - 3 3 2 7